

NGÔN NGỮ HỌC VÀ VIỆT NGỮ HỌC

HIỆN TƯỢNG LƯỚT ÂM TIẾT “MỘT” KHI PHÁT ÂM CẤU TRÚC “ĐỘNG TỪ + MỘT + X” TRONG PHƯƠNG NGỮ BÌNH TRỊ THIÊN

TỪ THU MAI

(TS, Cao đẳng Sư phạm Quảng Trị)

1. Với đặc trưng của loại hình ngôn ngữ đơn lập, ranh giới giữa các âm tiết tiếng Việt trong chuỗi lời nói được phân định tách bạch. Chính sự tách bạch này mà các đơn vị ngôn ngữ có cấu trúc không giống nhau được hiểu theo các nghĩa khác nhau.

Tuy nhiên, trên thực tế còn có những trường hợp các âm tiết bị phát âm lướt, tạo nên khoảng trống về âm nhưng nghĩa của nó vẫn được hiểu đúng, hiểu đủ. Hiện tượng phát âm lướt âm tiết “một” trong cấu trúc “động từ + một + X” ở phương ngữ Bình - Trị - Thiên được trình bày sau đây là một hiện tượng khá dễ minh chứng cho vấn đề này.

2. Trong cấu trúc “động từ + một + X” của tiếng Việt, “một” là từ chỉ lượng (hệ số đơn), thường đứng trước một danh từ (X) chỉ đơn vị. Khi phát âm cấu trúc này, người Việt thường lướt qua, bỏ đi âm tiết “một” và người nghe vẫn ngầm hiểu rằng người nói đang nói về “một” cái gì đó, hiện tượng nào đó được biểu hiện ở danh từ đứng sau nó. Chẳng hạn, có thể nói “cho tôi xin cái” thay vì nói “cho tôi xin một cái”.

Trong phương ngữ Bình - Trị - Thiên, hiện tượng lướt âm tiết “một” khi phát âm cấu trúc “động từ + một + X” đã tạo ra nét riêng so với cách phát âm của các vùng khác. Sự độc đáo này thể hiện ở sự xuất hiện các âm mũi vang bên trong khi “một” bị nuốt hẳn, tạo ra một âm nối liền giữa âm tiết đứng trước nó với âm tiết đứng kế sau nó. (tạm kí hiệu là T)

2.1. Tuỳ theo các phụ âm cuối của âm tiết đứng trước “một” mà các âm mũi vang bên trong được tạo ra khác nhau. Ngoài hiện tượng “cờ” hoá, “mờ” hoá, “ngờ” hoá tạo thành các âm “ực”, “ừm”, “ừng”, thì hiện tượng tạo âm “ừm” do được “nờ” hoá và do sự chi phối bởi các bán âm cuối (-u, -i) của các âm tiết đứng trước “một” cũng là những hiện tượng đáng quan tâm.

Các hiện tượng này có thể được khái quát ở bảng sau:

TT	Âm vang trong (T) được tạo ra	Các trường hợp của kết cấu “động từ + một + X”	Ví dụ	
			Phát âm đầy đủ	Phát âm lướt
1	T = “ực”	Động từ (âm tiết có phụ âm cuối “c”) + một + X	đọc một câu	đọc (ực) câu
			bóc một lớp	bóc (ực) lớp
			đọc một đường	đọc (ực) đường
2	T = “ừm”	Động từ (âm tiết có phụ âm cuối “m”) + một + X	có một đồng	cậm (ừm) đồng
			kiếm một cái	kiếm (ừm) cái

			làm một việc	làm (ừn)việc
			ngâm một miếng	ngâm (ừn) miếng
3	T = “ừng”	Động từ (âm tiết có phụ âm cuối “ng”) + một + X	ngiêng một chút	ngiêng (ừng) chút
			quăng một cái	quăng (ừng) cái
			ưng một điều	ưng (ừng) điều
4	T = “ựt”	Động từ (âm tiết có các phụ âm cuối “t”, “p”, “ch”) + một + X	cắt một lát	cắt (ựt) lát
			tát một cái	tát (ựt) cái
			đặt một câu	đặt (ựt) câu
			cấp một chiếc	cấp (ựt) chiếc
			lập một bảng	lập (ựt) bảng
			xách một túi	xách (ựt) túi
5	T = “ừn”	Động từ (âm tiết có các phụ âm cuối “n”, “nh”) + một + X	bán một chiếc	bán (ừn) chiếc
			chọn một câu	chọn (ừn) câu
			phình một chút	phình (ừn) chút
		Động từ (âm tiết không có âm cuối hoặc có âm cuối là bán âm “-u”, “-i”) + một + X	la một tiếng	la (ừn) tiếng
			mua một chai	mua (ừn) chai
			cài một que	cài (ừn) que
			gọi một tiếng	gọi (ừn) tiếng
			cây một liêu	cây (ừn) liêu
			theo dõi một chút	theo dõi (ừn) chút
			đào một lỗ	đào (ừn) lỗ
			lau một lượt	lau (ừn) lượt

2.2. Qua các ngữ liệu thống kê ở bảng trên, có thể nhận thấy rằng khi phát âm lướt âm tiết “*một*” trong cấu trúc “*động từ + một + X*” thì giữa âm tiết đứng trước và âm tiết đứng sau nó sẽ xuất hiện nguyên âm “*ư*”. Âm này không được phát ra rõ ràng mà chỉ là âm mặt lưỡi - ngạc, yếu, dẹt, có độ ngân và không ổn định, luôn bị các âm cuối của âm tiết đứng trước “*một*” chi phối. Cụ thể, âm “*ư*” sẽ bị chi phối như sau:

- Bị “*cờ*” hoá, “*mờ*” hoá, “*ngờ*” hoá bởi các phụ âm cuối “*c*”, “*m*”, “*ng*” ở âm tiết đứng kế trước âm tiết “*một*”, tạo thành các âm được phát từ các tiếng “*ực*”, “*ừm*”, “*ừng*”.

- Bị “*tờ*” hoá, “*pờ*” hoá bởi các phụ âm cuối “*t*”, “*ch*”, “*p*” ở âm tiết đứng kế trước âm tiết “*một*”, tạo thành các âm được phát từ các tiếng “*ựt*”, “*ựp*”.

- Bị “*nờ*” hoá bởi các phụ âm cuối “*n*”, “*nh*” và các bán âm cuối “*-u*”, “*-i*” ở âm tiết đứng kế trước âm tiết “*một*”, tạo thành âm được phát từ các tiếng “*ừn*” chung.

Trong các trường hợp vừa được chỉ ra thì trường hợp âm “*ư*” bị chi phối để tạo ra âm

“*ừn*” là phổ biến và có tỉ lệ cao hơn so với những trường hợp khác.

3. Hiện tượng nuốt âm tiết “*một*” khi phát âm cấu trúc “*động từ + một + X*” để tạo thành âm trung gian (T) theo cấu trúc “*động từ + T + X*” là một hiện tượng chung của người Việt Nam. Tuy nhiên, người các vùng khác chỉ phát âm lướt “*một*” với sự “*cờ*” hoá, “*mờ*” hoá, “*ngờ*” hoá, “*tờ*” hoá, một cách ngắn nhất thì người Bình - Trị - Thiên lại duy trì các âm trung gian yếu, dẹt, bị mũi hoá, vang và có độ ngân là những âm tiết có “*âm chính*” “*ư*” để nối kết các âm tiết đứng kế trước và kế sau âm tiết “*một*”. Đây chính là một trong những yếu tố quan trọng đã tạo nên ngữ điệu và giọng nói của người vùng này.

Tài liệu tham khảo

1. Đoàn Thiện Thuật (1999), *Ngữ âm tiếng Việt*, NXB ĐHQG Hà Nội.
2. Võ Xuân Trang (1997), *Phương ngữ Bình Trị Thiên*, NXB KHXH, Hà Nội.
3. Cù Đình Tú, Hoàng Văn Thung, Nguyễn Nguyên Trứ (1977), *Ngữ âm học tiếng Việt hiện đại*, NXB Giáo dục, Hà Nội.

(Ban Biên tập nhận bài ngày 12-01-2009)